

WSTĘP

Niniejsza monografia stanowi podsumowanie studiów nad problematyką technologii wykonania i sposobami wykorzystywania artefaktów krzemienych (i powiązań między tymi dwoma elementami) przez społeczności zbieracko-łowieckie zamieszkujące tereny ziem dzisiejszej Polski w okresie plejstocenu oraz wczesnego holocenu. Należy podkreślić, że w pracy zastosowałam nowe podejście, w którym aspekt wytwórczy i użytkowy traktuję jako jeden ciąg aktywności. Na syntezę i połączenie obu wymienionych elementów pozwoliły mi wieloletnie badania nad tematyką technologii i funkcji okazów krzemienych.

W interpretacji zaprezentowanych w pracy zjawisk pradziejowych związanych z aspektem wytwórczym i użytkowym odnoszę się przede wszystkim do wyników analiz mikroskopowych, ale też ogólnych danych dotyczących poszczególnych ugrupowań środkowo-, górno- i schyłkowopaleolitycznych oraz mezolitycznych. Zawarte w monografii rozważania dotyczące wytwarzania oraz użytkowania wytworów krzemienych zestawiam z danymi zawartymi w opublikowanych pracach z zakresu technologii obróbki i traseologii materiałów krzemienych z terenów ziem polskich. Kluczowa wiedza, która stanowi podstawę publikacji, pochodzi jednak z wykonanych przeze mnie analiz mikroskopowych paleolitycznych i mezolitycznych artefaktów oraz szczegółowych interpretacji ich wyników.

Prace nad tak złożonymi zagadnieniami, jakie zostały poruszone w monografii, wymusiły rozważania nad wyborem materiałów, które będą traktować jako wzorcowe. Naturalnie, w kontekście interpretacji funkcjonalnych i powiązań z jednostkami kulturowymi, należałoby w szczególności skupić się na inwentarzach zabytków pochodzących ze stanowisk homogenicznych. Dane tego typu byłyby najbardziej wartościowe, jednak w wielu przypadkach materiały poddane analizom traseologicznym pochodzą ze stanowisk niejednorodnych. Dodatkowo ich stratygrafia i planigrafia często uległy zaburzeniom. Z tego też powodu potraktowałam

dane wynikające z badań traseologicznych w jednakowy sposób, nie wyróżniając sztucznie inwentarzy wzorcowych. Bazę moich rozważań stanowią źródła krzemienne z terenów Polski, lecz oczywiście zdaję sobie sprawę, że są to jedynie przykłady ukazujące problematykę sposobów wykonywania i użytkowania narzędzi przez społeczności paleolitu i mezolitu. Jednocześnie wyniki moich studiów odnoszę do szerszego tła związanego z europejskimi studiami z zakresu traseologii.

Ponadto w swoich rozważaniach odniosłam się do ogólnej wiedzy z zakresu paleolitu i mezolitu, wyników badań eksperymentalnych, morfologicznych, surowcowych, jak też środowiskowych. Wykorzystane przeze mnie analogie etnograficzne potraktowałam natomiast jako element inspirujący do przemyśleń badawczych, przede wszystkim w odniesieniu do formowania scenariuszy badań eksperymentalnych. Należy podkreślić, że z pełną świadomością nie przekładałam w prosty sposób rozwiązań stosowanych przez współczesne społeczności plemienne na obraz ugrupowań z epoki kamienia.

W wyniku przeprowadzonych studiów, w monografii zaprezentowane zostały wnioski dotyczące łańcuchów operacji w odniesieniu do wyborów surowców krzemienych, zastosowanych sposobów obróbki, a następnie wykorzystania narzędzi krzemienych. Ze względu na obecność lub brak odpowiednich danych źródłowych scharakteryzowane zostały kolejno ugrupowania środkowopaleolityczne, z ostrzami liściowatymi, oryniackie, graweckie i epigraweckie, magdaleńskie, hamburskie, z tylczakami, świderskie oraz mezolityczne, obejmujące ramy czasowe od około 300 000 lat temu do 4900 cal BP (ze względu na brak informacji na temat użytkowania narzędzi krzemienych przez dolnopaleolityczne społeczności zamieszkujące tereny ziem polskich ten okres został pominięty w pracy). Każdy z analitycznych rozdziałów obejmuje trzy elementy. Są to *Wstępne informacje*, w których zawarto skrótowo ogólne informacje dotyczące prezentowanego ugrupowania

(są to jedynie podstawowe dane, ze względu na to, że szczegółowa charakterystyka jednostek jest ujęta w cytowanych publikacjach). W dalszych częściach zaprezentowane zostały dane z zakresu *Wytwórczości krzemieniarskiej i Zastosowania narzędzi krzemiennych*, stanowiące podstawę wniosku przedstawionego w pracy. Mimo podjętej próby nie udało się przedstawić w sposób tabelaryczny szczegółowych wyników studiów traseologicznych z uwzględnieniem danych liczbowych. Związane jest to ze zróżnicowanym podejściem badaczy do metodyki badań, podejmowanej problematyki w odniesieniu do analizowanych inwentarzy, a także sposobu prezentacji analiz mikroskopowych. W tabelach ukazane są jedynie informacje o czynnościach podejmowanych na obszarach poszczególnych stanowisk, a ze szczegółowymi danymi czytelnik może zapoznać się w literaturze, do której w każdym przypadku zostały podane odniesienia. W *Podsumowaniu* są zawarte ogólne uwagi dotyczące różnic pomiędzy wyszczególnionymi społecznościami, a także konkluzje związane ze zmianami w podejściu do użytkowania wyrobów krzemienych w dobie neolitu.

Warto zwrócić uwagę, że rzadko mamy do czynienia z **połączeniem wyników studiów funkcjonalnych wytworów krzemienych z badaniami technologicznymi**. Można domniemywać, że taki stan rzeczy jest w pewnej mierze związany z zainteresowaniami badawczymi poszczególnych naukowców. Zazwyczaj archeolodzy specjalizują się w analizach albo traseologicznych, albo technologicznych. To generuje lukę, którą należy wiązać z brakiem ogniwa łączącego sposób wytwarzania narzędzi z ich późniejszym wykorzystaniem. W efekcie badacze dysponują dwoma rodzajami łańcuchów – technologicznym i użytkowym, a to determinuje brak odpowiedzi na pytania dotyczące powodów funkcjonalnych zastosowania takiej a nie innej techniki czy uformowania w konkretny sposób krawędzi wytwarzanych narzędzi. Rozważania zaprezentowane w niniejszej pracy bazują na koncepcji **łańcuchów operacji** (por. m.in. Leroi-Gourhan 1964, Lemonnier 1976, Pelegrin 1990, Schlanger 1994, Grace 1997, Inizan et al. 1999, Burdukiewicz 2012a, Wiśniewski A. 2012: 40–52, Sørensen et al. 2013), której zastosowanie umożliwia uzupełnienie wspomnianych braków. Takie podejście jest najbliższe mojemu wnioskowaniu.

W pierwszym etapie badań skupiam się na tematyce wyboru surowca krzemienego. Interesuje mnie relacja pomiędzy wyborem surowca a jego przeznaczeniem, zastanawiam się, czy można wnioskować o tym, że funkcja przyszłego narzędzia może wynikać m.in. z wyboru konkretnego typu materiału. Poszukuję również zależności w wykorzystywaniu wytworów wykonanych z surowców lokalnych i tych przetransportowanych z dalszej odległości.

W badaniu kolejnego elementu łańcucha operacji, związanego z technologią, moje pytania badawcze dotyczą powiązań między zastosowanym sposobem obróbki a przeznaczeniem wyrobu. Moją intencją jest pozyskanie informacji o tym, czy zastosowany zestaw narzędzi i technik do obróbki surowca ma jakikolwiek wpływ na późniejszą funkcję wytworu. Szczególną uwagę skupiam na morfologii okazu. Próbuję prześledzić, czy przekształcenia w postaci wykonywania retuszu (np. zatępiającego, stromego, dwustronnego, wnąkowego) albo zastosowanie specjalnych zabiegów (np. odbicie rylcowe) mają powiązania z zastosowaniem czy oprawą okazu. Analizuję także, czy w obróbce konkretnych surowców preferowano krawędzie naturalne, czy też celowo przekształcone. Z kolei w odniesieniu do samej funkcji narzędzi, oprócz wspomnianych wyżej zagadnień, podejmuję poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące poszczególnych aktywności i ich ewentualnych powiązań z poszczególnymi typami narzędzi o określonych parametrach i morfologii. Czy istnieją jakieś elementy w asygnowaniu okazów krzemienych do konkretnych czynności, które są dystynktywne dla poszczególnych ugrupowań? Wiele rozważań badawczych traktuje również o funkcji poszczególnych narzędzi i o tym, czy zmieniała się ona w czasie oraz czy niektóre czynności były podejmowane przez jedne społeczności, a przez inne – nie. Wszystkie odpowiedzi na pytania próbuję spiąć kłama, wspólną dla poszczególnych ugrupowań kulturowych, czyli tym, że prześledzone łańcuchy operacji, mimo że bazują na danych pozyskanych z pojedynczych stanowisk, ukazują wnioski odnoszące się do społeczności zamieszkujących tereny ziem polskich w konkretnych przedziałach czasowych. W prezentowanej pracy przedstawiłam kilka uogólnionych łańcuchów operacji, które wiążą się z ugrupowaniami środkowopaleolitycznymi, z ostrzami liściowatymi, oryniackimi, graweckimi, magdaleńskimi, z tylczakami, świderskimi oraz mezolitycznymi. Zakres rozważań oraz charakterystyka poszczególnych elementów różnicuje się w zależności od dostępu do danych dotyczących konkretnych społeczności. Stosując takie rozumowanie i metody analiz w moich badaniach, byłam w stanie podsumować łańcuchy operacji dotyczące poszczególnych ugrupowań oraz porównać je pod względem obranych strategii w obróbce surowców krzemienych i sposobów wykorzystania narzędzi krzemienych. Jednocześnie zdaję sobie sprawę, że jest wiele niuansów w zastosowanych przez społeczności epoki kamienia rozwiązaniach na poziomie technologicznym i użytkowym, ale próbuję w swoich studiach poszukiwać ogólnych trendów i zasad, schematów odnoszących się do konkretnych ugrupowań zbieracko-łowickich ograniczonych ramami czasowymi i przestrzennymi.